

Stawia ten badacz przed sobą zadanie pokazania słynnej polskiej noblistki jako uczennicy, studentki, nauczycielki i profesora uniwersytetu.

Karol Poznański przedstawia natomiast kulisy i skutki ustanowienia Warszawskiego Okręgu Naukowego w 1839 roku. Powołanie tej instytucji było prawdopodobnie pomysłem cara i bez wątplenia był to zamysł wywołania nowej fali swoistej agresji wobec rdzennie polskiej tradycji oświatowej⁸.

Przedstawieniem zobowiązań oświatowych polskich królów elekcyjnych w świetle *pactarum conventorum* zajął się Jan Ryś. Owe zobowiązania dotyczyły przede wszystkim potwierdzenia praw i przywilejów Akademii Krakowskiej, a także powołania do życia szkoły wojskowej dla niezamożnej szlachty. Ten ostatni zamysł zrealizował dopiero Stanisław August... Mimo to jego Szkoła Rycerska i jej wychowankowie zapisali piękną kartę w dziejach polskiej oświaty.

Kolejny artykuł to *Rola edukacyjna kancelarii królewskiej w Rzeczypospolitej (1576-1632) (z problematyki wykształcenia elity urzędniczej w czasach nowożytnych)* Wojciecha Sokołowskiego. Powstał on, ponieważ, jak zauważył sam autor, *brakuje prac, które ukazywałyby „portret zbiorowy” sekretariatu monarszego z uwzględnieniem ich roli, rangi, funkcji i wykształcenia*⁹. Artykuł prezentowany z powodzeniem ową lukę wypełnia.

Bliska Poznaniakom będzie z pewnością kolejna pozycja – rys biograficzny Antoniego Danyśa, wielkopolskiego pedagoga, orędownika kierunku herbartowskiego w polskiej pedagogice przełomu wieku, kierownika i twórcy Katedry Pedagogii w Uniwersytecie Poznańskim. Autorem tego rysu biograficznego jest Andrzej Śródka.

Związki Floriana Znanickiego z pedagogiką odkrywa Wiesław Theiss. Przedstawia tego pol-

skiego socjologa jako uczestnika trzech konferencji: Pracowników Oświatowych RP w Kazimierzu n/Wisłą, Międzynarodowego Kongresu Ligi Nowego Wychowania w Helsingor i Międzynarodowego Kongresu Wychowania Moralnego w Krakowie.

Leszek Zasztowt natomiast bada i przedstawia liczbę drobnej szlachty w zachodnich guberniach Cesarstwa Rosyjskiego, zdegradowaną do stanów włościańskiego i mieszczańskiego w latach 1831-1868. Publikacja ta jest odpowiedzią na pracę Daniela Beauvois, *Polacy na Ukrainie 1831-1863. Szlachta polska na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie* (Paryż 1987), która rozpoczęła dyskusję na ten temat.

Cały tom zamyka wspomnienie o Annie z Firlejów Ossolińskiej, autorstwa Doroty Żołądź-Strzelczyk, historyczki wychowania epoki staropolskiej. W jej oczach Anna to troskliwa i zapobiegliwa matka, nie tylko dla własnych dzieci, ale i pasierbów. I choć żyła krótko warto o niej pamiętać, jak o wzorcu osobowym swojej epoki.

Sądzę, iż wszyscy autorzy zbioru bliscy są intencjom D. Żołądź-Strzelczyk i swoją pracą chcieli utrwalić jako wzór Mistrza, Profesora i Nauczyciela osobę Józefa Miąso. Tym samym zrobili Mu prezent na 75-te urodziny, które wypadają w tym roku.

Edyta Głowacka-Sobiech

¹ S. 16.

² S. 22.

³ S. 64.

⁴ Ibidem.

⁵ S. 147.

⁶ S. 184.

⁷ S. 428.

⁸ S. 470.

⁹ S. 494.

Edmund Juśko, Szkolnictwo powszechne w powiecie tarnowskim w latach 1918-1939, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2003, ss. 405

Wydana przez Wydawnictwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego pozycja jest poszerzoną wersją rozprawy doktorskiej obronio-

nej w KUL. Autor prezentowanej książki, po ukończeniu studiów historycznych w tej uczelni, przez kilka lat pracował jako nauczyciel historii

w Zespole Szkół Ogólnokształcących w Polkowicach, następnie pełnił funkcję dyrektora Szkoły Podstawowej w Lubczy, a obecnie jest naczelnikiem Wydziału Edukacji i Ochrony Zdrowia w Starostwie Powiatowym w Tarnowie.

Omawianą książkę zaliczyć należy do kolejnej pozycji bibliograficznej dokumentującej pokazy dorobek w zakresie badań regionalnych nad szkolnictwem Małopolski, które prowadziły i prowadzą nadal liczne ośrodki naukowe (Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Rzeszowski, Akademia Pedagogiczna i inne). Książka E. Juśko rozwija dość szczegółowo materię znaną z wydawnictw naukowych, do których w pierwszej kolejności zaliczyć należy książkę Z. Ruty, *Szkolnictwo powszechne w okręgu szkolnym krakowskim w latach 1918-1939*, a także liczne artykuły, które ukazały się w czasopiśmie historycznych, historyczno-oświatowych i monografiach miast regionu małopolskiego¹.

Dzieje szkolnictwa powszechnego w powiecie tarnowskim zostały przedstawione w książce, aż w dziewięciu rozdziałach. Większych wątpliwości nie budzą rozdziały IV-IX, w których problemowo omówiono kwestię rozwoju i działalności tego szkolnictwa w regionie tarnowskim (struktura organizacyjna szkół powszechnych, kadra kierownicza i nauczycielska, społeczność uczniowska, praca dydaktyczna szkół powszechnych powiatu, działalność wychowawczo-opiekuńcza szkół, baza materialna). Z tą bardzo czytelną strukturą książki nie korespondują trzy pierwsze rozdziały poświęcone kolejno: powiatowi tarnowskiemu w latach 1918-1939, podstawom prawnego-organizacyjnego szkolnictwa powszechnego w latach 1918-1939 oraz organizacji i działalności władz szkolnych w powiecie. Dotyczy to w szczególności rozdziału drugiego, w którym przeczytać można o zmianach w polskim szkolnictwie powszechnym. Obraz szkolnictwa tego jest dobrze znany dzięki publikacjom przytoczonym przez autora (M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917-1977*, K. Trzebiatowski, *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918-1932*, W. Garbowska, *Szkolnictwo w Polsce w latach 1932-1939*).

Słuszny natomiast wydaje się wprowadzenie do rozdziału IV – o zmianach dotyczących organizacji szkół powszechnych powiatu tarnow-

skiego, charakterystyki organizacji szkolnictwa elementarnego w zaborze austriackim oraz ziemi tarnowskiej pod koniec XIX i na początku XX wieku, co niewątpliwie pozwala lepiej zrozumieć przeobrażenia w tym szkolnictwie w czasach II Rzeczypospolitej. W dalszej części książki przedstawiona została problematyka pedagogicznego funkcjonowania szkół, czasem nawet zbyt drobiazgowo. Rozdział ukazujący kadry pedagogiczne dzieli się na dziesięć podrozdziałów, w których zagadnienia kadry kierowniczej i nauczycielskiej, stosunków służbowych nauczycieli, ich liczba, wiek, wykształcenie i kwalifikacje, poszerzone zostały o kwestie narodowościowe, strukturę wyznaniową, stan cywilny, pochodzenie terytorialne i społeczne czy działalność związkowa nauczycieli. Wszystkie z wymienionych zagadnień szczegółowych są niewątpliwie ważne. Wypada się jednak zastanowić nad sensownością ich odrębnej analizy.

Pracę pod wieloma względami zaliczyć wypada do wartościowych. Jest z pewnością jedną z pierwszych w literaturze historyczno-oświatowej, która dokładnie przedstawia rozwój szkolnictwa powszechnego w tym powiecie w latach 1918-1939. W przeważającej części udokumentowana została źródłowo, głównie na podstawie archiwaliów miejscowych (Archiwum Państwowe w Krakowie, Archiwum Kuratorium w Krakowie, Archiwum Kurii Biskupiej w Tarnowie). Zamieszczony tutaj bardzo obszerny materiał statystyczny i faktograficzny, dokumentuje obraz zmian w tym szkolnictwie (choć nie zawsze potrzebny, np. umieszczono zestawienie ilości i tematyki posiedzeń Rady Szkolnej Miejskowej w Jodłowie Tucholskiej). Uwaga ta odnosi się również do wykazu *nauczycieli pracujących w niektórych szkołach powszechnych powiatu* zamieszczonego w aneksie książki. Zestawienia tego typu charakteryzują raczej wydawnictwa źródłowe. Czytelnika może razić również niezbyt dokładna korekta autorska i wydawnicza. Mimo załączonej do książki erraty na wielu stronach brak jest w przypisach inicjałów imion autorów mniej znanych a cytowanych w książce. Wydawnictwo liczące 405 stron zawiera dużą ilość tabel, które zamieszczone są niejednokrotnie na dwóch lub trzech stronach, a także obrazy przedstawiające budynki i ówczesne środowisko szkolne.

Mając świadomość posiadanego przez autora bogatego zasobu materiałów o nauczycielach wa-

to zachęcić go do opracowania słownika biograficznego nauczycieli pracujących w szkolnictwie powszechnym w powiecie tarnowskim w latach 1900-1939. Po opublikowaniu byłby to ważny przyczynek do analizy stanu nauczycielskiego na obszarze dzisiejszego województwa małopolskiego.

Pomijając drobne uchybienia wypada się zgodzić z autorem, że praca przedstawia w miarę całościowy obraz spraw związanych z tworzeniem się i funkcjonowaniem szkolnictwa powszechnego na terenie powiatu tarnowskiego, na tle działalności tego szkolnictwa w Okręgu Szkol-

nym Krakowskim, i dodać należy, że jest godna analizy czytelniczej.

Ryszard Ślęczka

¹ Z. Ruta, *Szkolnictwo powszechne, średnie ogólnokształcące i pedagogiczne w Tarnowie i powiecie tarnowskim*, [w:] *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, opracowanie zbiorowe pod red. Feliksa Kiryka, Zygmunta Ruty, T. II, Tarnów 1983, s. 548-618; W. Marmon, J. Ryś, *Szkolnictwo i kultura*, [w:] *Wierzchosławice. Dzieje wsi i gminy*, pod red. Feliksa Kiryka, Zygmunta Ruty, Kraków 1994; Cz. Sterkowicz, *Szkolnictwo jawne i tajne w powiecie tarnowskim w latach 1939-1945*, Tarnów 2001.

Elżbieta Magiera, Wychowanie państwowe w szkolnictwie powszechnym Drugiej Rzeczypospolitej, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2003, ss. 227

Bibliografia historii oświaty w Polsce lat międzywojennych wzbogaciła się o nową, interesującą pozycję. Książka Pani Elżbiety Magiery, dotycząca wychowania państwowego w szkolnictwie powszechnym Polski w czasach 20-lecia międzywojennego, jest 472 tomem serii *Rozprawy i Studia Uniwersytetu Szczecińskiego*.

Praca obejmuje jeden z przełomowych okresów w kształtowaniu się teorii i praktyki edukacyjnej w naszym kraju. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w roku 1918 szkolnictwo i wychowanie stanęło przed nowymi zadaniami. Tworzący się system oświatowy miał przede wszystkim wychować obywateli odrodzonego państwa, wspomóc proces narodowej integracji oraz nadrobić opóźnienia w kształceniu społeczeństwa i to w niezmiernie skomplikowanych warunkach społeczno-ekonomicznych ówczesnej rzeczywistości.

Autorka skoncentrowała swoją uwagę i podała szerokiej analizie działania w zakresie wychowania państwowego w latach 1926-1939, czyli od przewrotu majowego do wybuchu II wojny światowej. Jest to okres, w którym rzecznicy obozu Marszałka J. Piłsudskiego upatrywali w państwie niezbędnej i jedynej formy istnienia narodu, traktowanego i rozumianego jako ogół mieszkańców państwa polskiego, związanych więzami obywatelstwa, myślących i działających kategoriami państwa i polskiej racji stanu (s. 7).

Przedmiotem badań E. Magiery – jak sama zauważa – stały się zagadnienia mało opracowane lub wcale nie poruszane w dotychczas opublikowanych pracach z zakresu szkolnictwa powszechnego oraz metodyki wychowania państwowego¹. Tak zarysowany przedmiot badań wyznaczał cel pracy, który sprowadzał się do ukazania sposobów realizacji wychowania państwowego w szkolnictwie powszechnym w Drugiej Rzeczypospolitej. Wobec tak nakreślonego celu pracy, główny problem badawczy Autorka sprowadziła do pytania: Na czym polegało i w jaki sposób było realizowane wychowanie państwowe w szkolnictwie powszechnym Drugiej Rzeczypospolitej? Uszczegółowiając problematykę badawczą w swojej pracy E. Magiera skierowała swoją uwagę na: miejsce szkolnictwa powszechnego w systemie oświatowym tamtego okresu, rolę programów nauczania w ideologii wychowawczej sanacji, treści podręczników do szkół powszechnych i prasy młodzieżowej, metodykę wychowania państwowego, współpracę szkoły z domem rodzinnym oraz udział nauczycieli szkół powszechnych w realizacji wychowania państwowego (s. 10).

Aby odpowiedzieć na wszystkie pytania badawcze, Autorka przyjęła procedurę badawczą zmierzającą do odszukania i odczytania informacji ze źródeł, ich wewnętrznej i zewnętrznej